

MICHAEL ALBERT

Autor teórie
o participatívnej ekonomike
(parecone)

NAŠA NÁDEJ

ŽIVOT

BEZ KAPITALIZMU

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Edícia

pohľady za horizont

zv. 8.

MICHAEL ALBERT

**Autor teórie
o participatívnej ekonomike
(parecone)**

ŽIVOT BEZ KAPITALIZMU

NAŠA NÁDEJ

VYDAVATELSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV

Copyright © Michael Albert, 2006

Translation © Pavol Dinka, 2009

Cover design © Dušan Babjak, 2009

Slovak edition © 2009 by Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o.,
Bratislava

e-mail: vsss@stonline.sk

<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Z anglického originálu Albert, Michael: Realizing Hope: Life Beyond Capitalism, ktorý
vyšiel vo vydavateľstve Zed Books London&New York roku 2006,

preložil Pavol Dinka

Register spracoval Pavol Dinka

Zodpovedná redaktorka Viera Švenková

Obálka Dušan Babjak

Sadzba a tlač ETERNA Press

Vydanie prvé

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-8061-382-2

POĎAKOVANIE

Ďakujem početným priateľom, ktorí prečítali a hodnotili jednu alebo viac kapitol tejto knihy a poskytli mi tak zásadné kritické a zároveň nové pohľady.

Sú to Ezequiel Adamovsky, Alex Callinicos, Brian Dominick, Jerry Fresia, Andrej Grubacic, John Hepburn, Robert Jensen, Stan Karp, Mandisi Majavu, Adele Oliveriová, Cynthia Petersová, Justin Podur, Vijay Prashad, Nikos Raptis, Stephen Shalom, Norman Solomon a Chris Spannos.

Veľká vďaka patrí aj ďalším štyrom spolupracovníkom.

Anna Hardmanová zo Zed Books dozerala na túto prácu v súvislosti s použitím prameňov z internetu a poskytla mi aj veľa vzácnych rád.

Lydia Sargentová čítala a redigovala celú knihu a významne sa pričínila o skvalitnenie jej podoby a obsahu.

Andrea Sargentová editovala celú knihu a zabezpečovala súlad a jednotu môjho rukopisu so zadaním tohto diela.

Robin Hahnel sa partnersky podieľal na vypracovaní modelu participatívnej ekonomiky.

Obsah

Úvod	9
I. kapitola: Participatívna ekonomika (parecon)	13
II. kapitola: Politický systém	33
III. kapitola: Príbuzenstvo	48
IV. kapitola: Spoločenstvo	59
V. kapitola: Internacionalizmus	70
VI. kapitola: Ekológia	83
VII. kapitola: Veda/Technológie	93
VIII. kapitola: Výchova a vzdelávanie	109
IX. kapitola: Umenie	115
X. kapitola: Žurnalistika	124
XI. kapitola: Šport	131
XII. kapitola: Kriminalita	138
XIII. kapitola: Otázky	148
XIV. kapitola: Stratégia	154
XV. kapitola: Marxizmus	162
XVI. kapitola: Anarchizmus	188
XVII. kapitola: Ašpirácie	203
XVIII. kapitola: Disent	206
Literatúra	211
Register	214

ÚVOD

Významný a slávny britský ekonóm **John Maynard Keynes** napísal: „Kapitalizmus nie je úspech, nie je inteligentný, nie je pekný, nie je virtuózný – a dokonca nám ani neprináša dobro. Nemáme ho radi, začíname ho nenávidieť. Keď však uvažujeme nad tým, čím ho nahradiť, nenachádzame východisko.“

Predpokladajme, že sme sa zbavili Keynesovej zmätenosti a dospeli sme k postkapitalistickej ekonomike. Aké zmeny by mali sprevádzať novú ekonomiku, aké črty by mala mať, aby sme ich mohli inkorporovať do jestvujúcich ekonomických vzťahov? Ako bude budúcnosť akceptovať súčasnú stratégiu zacielenú na zmeny?

Spoločnosť sa musí vyrovnávať s vnútornými protirečeniami, popasovať sa s kriminalitou, stanoviť adekvátne normy a pravidlá, implementovať kolektívne želania a predstavy. Aký vplyv bude mať participatívna ekonomika (parecon) na politické funkcie? Ako budú môcť nové politické štruktúry pôsobiť na rozvoj ekonomiky?

V spoločnosti sa rodia muži aj ženy, maturujú, starnú, zomierajú. Aký vplyv bude mať participatívna ekonomika (v skratke parecon) na vzťahy medzi pohlaviami, na metódy kreativity, výchovy a vzdelávania, na obsah praktickej socializácie novej generácie? Čo bude vyžadovať skvalitnenie príbuzenských vzťahov od participatívnej ekonomiky?

Ľudia žijú rozličné životy v prostredí rôznorodých vekových skupín. Ako participatívna ekonomika prispeje k zlepšeniu medzigeneračných vzťahov a aký druh zdravých medzigeneračných vzťahov si bude vyžadovať samotný parecon? Človečenstvo rozvíja rozličné kultúry a formuje rasové, etnické a náboženské komunity. Aké výhody poskytne parecon týmto kultúrnym spoločenstvám? Ako môžu obnovené kultúrne vzťahy v komunitách ovplyvniť ekonomické štruktúry?

Spoločenstvá existujú v kontexte s inými spoločenstvami. Čo bude preferovať participatívna ekonomika – vojnu alebo mier, rozpory či kooperáciu, internacionálnu rovnosť alebo ďalšie rozšírenie nerovnosti? A opačne, ako môžu nové medzinárodné vzťahy ovplyvniť ekonomické štruktúry?

Ekonómia je vlastná prírode. Povedie parecon k environmentálnemu neporiadku? Bude klást dôraz na múdru environmentalistiku? A čo iné druhy života na zemi, počínajúc najmenšími živočíchmi a končiac

slonmi a veľrybami? Hmyz zabíja iné druhy hmyzu, jedny rastliny vyničia druhé, zmenia sa domáce zvieratá na predátorov, ktorých sa budeme báť? Aké priority predloží parecon iným živočíchom a rastlinám v záujme umocňovania ekologickej rovnováhy?

Vedci dlho skúmali svet akoby pod drobnohľadom, zo subatomistického hľadiska. Ako bude participatívna ekonomika vplývať na vedomosti a aktivity vedcov? Čo prinesie pozitívna vedecká prax pre parecon?

Humánnosť prispieva k zvyšovaniu vedeckých poznatkov a k zintenzívneniu experimentálnej praxe, aby vznikli nové technológie na produkciu, obranu, zdravie, zábavu atď. Bude technologický rozvoj v parecone akcelerovať, alebo spomaľovať rozvoj? Ako budú fungovať technologické direktívy, ich obsah a použitie? Čo si bude žiadať technologická inovácia od participatívnej ekonomiky?

Vezmime si napríklad problémy zdravotníctva. Ekonomika ovplyvňuje priamo aj nepriamo náš organizmus a našu myseľ. Ako sa parecon dotkne medicíny a zdravotnej starostlivosti? A čo bude nová spoločnosť vyžadovať od pareconu?

Ľudia potrebujú výchovu a vzdelávanie. Bude participatívna ekonomika podnecovať tie najlepšie pedagogické metódy, ktoré sú zatiaľ iba v našich odvážnych predstavách? Čo bude očakávať pedagogika od pareconu? Bude parecon schopný splniť požiadavky výchovy a vzdelávania?

A čo informácie? Aký dosah bude mať parecon na žurnalistické obsahy a procesy? Čo bude kvalitná žurnalistika od pareconu vyžadovať?

Ľudstvo sa odjakživa angažuje v audiovizuálnom, textovom, hudobnom a výtvarnom umení. Bude parecon mobilizovať umeleckú tvorbu, alebo ju bude nejakým spôsobom negovať? Čo bude žiadať parecon od umelcov? Čo bude umelecká tvorba požadovať od pareconu?

Podnieti parecon k vyšším športovým výkonom? Ako sa zmení súťaživosť v neekonomických oblastiach, keď budeme uprednostňovať kooperatívnu ekonomiku pred súťaživosťou? Ako posluží parecon kolektívnym hrám?

Napokon, akým spôsobom nám participatívna ekonomika napovie, kto sú propagátori sociálnych zmien a kto vystupuje proti týmto zmenám? Kto a čo nám naznačí, aké požiadavky, argumenty, javy a inšpirácie sú nevyhnutné na to, aby sme dokázali vytvoriť trvalú opozíciu voči kapitalizmu? Kto nám vysvetlí, aké črty našej organizácie musíme uviesť do života, aby sme vyhrali tento zápas? Aké je spojenie medzi participatívnou ekonomikou, marxizmom, anarchizmom a inými teóriami vedúcimi k ekonomickým a sociálnym zmenám?

Ako sa participatívna ekonomika vyrovná s vlastnými chybami? Ako

bude parecon zaobchádzať so svojimi obhajcami a kritikmi? Bude parecon ústretový voči kritike a inováciám vrátane obnovovacích procesov? Alebo bude zaujímať defenzívne, neflexibilné či dokonca sektárske stanoviská?

Prvým cieľom knihy **Naša nádej: Život bez kapitalizmu** je indikovať širšie sociálne rámce participatívnej ekonomiky a podnietiť čitateľov, aby si porovnali ekonomické vízie a stratégie s inými oblasťami spoločenského života. Druhým cieľom je provokovať a zároveň informovať o návrhoch, ktoré sú hodné vízie a stratégie pre sféry, o ktorých sa v tomto diele hovorí.

Participatívna ekonomika (parecon)

Ekonomía ako teória zahŕňa nekonečný počet súčastí hospodárskeho života. Aj keď jestvuje rovnaký typ ekonomického systému a v rámci neho napríklad dve rozličné spoločnosti (dva štáty), či už je to Francúzsko a Mexiko, alebo Spojené štáty a Juhoafrická republika, zakaždým v ňom možno nájsť množstvo ekonomických rozdielov v závislosti od počtu obyvateľstva, pracovných zručností, infraštruktúry, rozdielnej úrovne priemyslu, rôznych organizačných prístupov, základov vlastníctva, sekundárnych hospodárskych inštitúcií, histórie triedneho usporiadania, jeho vzájomných vzťahov a napokon aj od detailných hospodárskych organizačných štruktúr.

Platí to nielen pre kapitalizmus, ale aj pre iné ekonomické systémy. Rozličné spoločenstvá s novou participatívnou ekonomikou – pareconom (návrh beztriedneho hospodárskeho systému, alternatívna teória ku kapitalizmu, trhovému socializmu a centrálne plánovanému hospodárstvu – pozn. prekladateľa), predpokladajme, že pôjde o budúce Taliansko, Mexiko, USA, Malajziu, Venezuelu, Poľsko, Turecko, Južnú Afriku atď., budú mať rôznorodé črty, pravda, okrem tých, ktoré definujú podstatu ekonomického systému. Participatívna ekonomika je svojím spôsobom návrhom na stanovenie rozhodujúcich prvkov postkapitalistického hospodárstva.

Kapitalizmus

Základnou črtou kapitalizmu je súkromné vlastníctvo ako rozhodujúci prostriedok produkcie. Niekoľko percent svetovej populácie vlastní takmer všetok priemysel, strojárstvo, zdroje a poľnohospodárstvo. Vlastníci majú právo všetko kontrolovať a využívať na to svoj majetok. Vďaka tomu majú veľké zisky zo svojej „majetkovej“ produktivity.

Kapitalizmus možno charakterizovať aj ako podnikovú delbu práce, na základe ktorej sa uskutočňujú autoritatívne rozhodnutia. V kapitalistických podmienkach zhruba 20 percent zamestnancov vykonáva mana-

žersku a koncepcnú prácu, zvyšných 80 percent plní zadané úlohy. Spomínaných 20 percent v drvivej väčšine rozhoduje a ovplyvňuje spoločenské smerovanie. Uvedených 80 percent nemá takmer nijaký dosah na rozhodovacie procesy, iba vykonáva príkazy.

V kapitalistickej ekonomike vychádzajú príjmy obyvateľstva zväčša z určenia jeho kúpnej sily. Z výrobných výstupov sa odovzdá len to, čo sa chce odovzdať. Vlastníctvo dáva právo určovať výšku zisku.

Jediná možná kontrola spočíva v prístupe k potrebným aktívam, v kvalifikácii a zručnosti pracovníkov, v poznaní hodnotových výstupov produkcie, v akceptovaní sociálnych atribútov, ako sú pohlavie, rasa atď., v organizačnom začlenení do odborov, v uchopení možnosti výraznejšie ovplyvňovať nárast príjmov.

Ďalšou rozhodujúcou črtou kapitalizmu je trh, ktorý sprostredkúva sumu určitých tovarov a služieb smerom k relatívnym hodnotám iných produktov, k ich distribúcii ďalším subjektom. Kupujúci a predávajúci profitujú zo vzájomného obchodu, neberúc ohľad jeden na druhého. Predám tovar za najvyššiu cenu, vysoko nad výrobné náklady, zabezpečím si tým nemalý zisk. Druhý kúpi tovar za najnižšiu možnú cenu a ponúkne ho ako najhodnotnejší predmet v rámci daných možností. Obaja na tom zarobia!

Konkurencia vyvoláva rast a determinuje relatívne hodnoty. Záujem a kúpna sila kupujúcich a predávajúcich určujú ceny. Záujmy ľudí, ktorí nemajú možnosť zasiahnuť do procesov ponuky a dopytu, sa vo všeobecnosti neakceptujú. Túžite po určitom aute a rozhodnete sa ovplyvniť jeho cenu vo váš prospech? Vaše výhrady k vysokým exhalátom, ktoré automobil produkuje, nebudú mať, žiaľ, vplyv na zníženie ceny. V trhovej výmene majú totiž väčšiu moc tí, ktorí sa správajú, obrazne povedané, ako banditi či „biele goliere“.

Za súkromným vlastníctvom ako prostriedkom produkcie sa skrývajú silné korporácie, autoritatívne rozhodnutia, moc, majetok, veľkosť výroby, rozmiestnenie trhu, množstvo variantov sekundárnych inštitúcií, početnosť populácie, lokálna história, násilné vnucovanie názorov iných častí society propagujúcich variantnosť kapitalizmu. Juhoafrická republika sa odlišuje od Spojených štátov, Anglicko z roku 1900 je iné ako z roku 2000, India sa líši od Mexika.

John Stuart Mill, jeden z najznámejších filozofov 19. storočia, v súvislosti s analýzou kapitalizmu napísal: *„Priznám sa, že nie som nadšený ideálmi tých jednotlivcov, ktorí si myslia, že normálny status ľudskej bytosti spočíva v ustavičnom boji o to, aby niečo získala; vo vzájomnom pošlia-*

pavani, ničeni, ohýbani, ktoré formuje jestvujúci spoločenský poriadok, sa zásadne degraduje ľudské bytie.“

Veľký latinskoamerický spisovateľ **Eduardo Galeano** nedávno vysvetlil, ako kapitalizmus posúva čoraz nižšie všetky ľudské hodnoty: *„Z pohľadu ekonomiky je predaj zbraní totožný s predajom potravín. Keď sa zrúti budova alebo havaruje lietadlo, je to z pohľadu ľudí nachádzajúcich sa vo vnútri niečo hrôzostrašné, ale je to celkom prijateľné z hľadiska rastu hrubého národného produktu, ktorý môžeme niekedy nazvať aj hrubým kriminálnym produktom.“*

Kapitalizmus je, stručne povedané, surová ekonomika, ekonomika bez srdca, hanby a citu. Stala sa antitézou zmyslu ľudského života a jeho rozvoja. Je výsmechom rovnosti a spravodlivosti, produkuje nenásytnosť, pažravosť, likviduje humanizmus.

Verím, že mnohí ľudia, ktorí budú čítať túto knihu, sa s takýmito výrokmi stotožnia. Podobné charakteristiky kapitalizmu nájdú totiž v súčasnej literatúre a aj v médiách. Iní môžu pre zmenu hovoriť o humánnom kapitalizme, resp. verejne nevyjadria svoj nesúhlas s kapitalizmom, no na druhej strane som presvedčený, že v hĺbke srdca odsudzujú choroby kapitalizmu a na vlastnej koži pociťujú jeho nedostatky. Niektorí sa zase nazdávajú, že voči kapitalizmu niet alternatívy. Jedno však musia vidieť – kapitalizmus je so svojou jurisdikciou pokrivený, zdeformovaný a v konečnom dôsledku nevitáný hosť v našej histórii.

V každom prípade na základe vlastných skúseností, výskumov a životnej praxe môžem vyhlásiť, že ľudstvo si zaslúži lepšiu ekonomiku.

Hodnoty pareconu

Participatívna ekonomika má úplne odlišné črty ako kapitalizmus. Podrobnejšie vysvetlenie nájdete na webovej stránke pareconu (www.parecon.org). Nechcem tu všetko opakovať, rád by som len zosumarizoval jeho základné východiská. Parecon tvoria štyri základné hodnoty: solidarita, rozličnosť, rovnosť, samospráva.

Solidarita

Prvou hodnotou dobrej ekonomiky by malo byť kritérium poukazujúce na to, ako sa navzájom k sebe správajú výrobcovia a spotrebitelia. V kapitalizme, v úsilí ustavične napredovať, musí jeden udupať druhého. Ak

je cieľom zvýšiť si príjem a kúpnu silu, potom je nevyhnutné ignorovať bolesť trpiacich a niekedy ich aj násilne tlačiť dolu. V kapitalizme robia špinavú prácu „pekni chlapci“, ale podľa môjho názoru robia ešte niečo navyše – vytvárajú agresívny názor „nárastu odpadu“.

V kontraste s kapitalizmom dobrá ekonomika (pojem pre ekonomiku v parecone – pozn. prekladateľa) nesie v sebe solidárnosť generujúcu sociálnosť, a nie sociálnu nezodpovednosť. Jej inštitúcie, zabezpečujúce produkciu, spotrebu a rozdeľovanie, by mali slúžiť aj asociálnym ľuďom, ale predovšetkým musia garantovať blahobyt pre všetkých. Napredovanie takej ekonomiky si vyžaduje konať na báze akceptovania a rešpektovania životných podmienok iných.

Mimochodom, táto prvá hodnota pareconu, výrazne protirečiaca logike kapitalizmu – najprv mne, ostatní sú mi ukradnutí –, je absolútne nekontroverzná. Len psychopat môže nesúhlasiť s variantom dosiahnuť rovnakú produkciu za tých istých podmienok s primeranou mzdou, a súhlasiť s ekonomikou, ktorá produkuje nevraživosť a protisociálne podmienky. Normálny človek oceňuje hodnoty solidarity, nevyžíva sa v utláčaní druhých. Solidarita je prvou hodnotou pareconu.

Rozličnosť

Druhá hodnota dobrej ekonomiky súvisí s pokrokom v možnostiach výberu pre budúce generácie. Kapitalista sa rétoricky oháňa svojimi možnosťami, lenže kapitalistická trhová disciplína nahrádza zadostučinnosť a rozvoj, čiže všetko, čo je ľudské, komerčnosťou a ziskom v spojení s existujúcou hierarchiou, mocou a bohatstvom. Neprebernú variantnosť chutí, výhod, možností a výberov, ktoré ľudská prirodzenosť ponúka, vrhá kapitalizmus do konformného vkusu vyvolaného reklamou, úzkymi triednymi záujmami a nezdravým marketingovým prostredím nútiacim ľudí pohybovať sa v komerčných a zvykových mantineloch.

Výsledkom toho je vyhľadávanie predajcov bez ohľadu na kvalitu ich dosahu na verejnosť, a nie tých, ktorí majú v sebe empatiu k osudom ostatných. Hľadáme najziskovejšie metódy na dosiahnutie svojho cieľa namiesto toho, aby sme sa pokúsili objaviť metódy vyhovujúce ľudským prioritám, hľadáme to najväčšie zo všetkého, zhromažďujeme virtuálny výber rozličného v presvedčení, že sme si splnili najväčšie želanie.

Paradoxne, zodpovedné výrobné inštitúcie, inštitúcie spotreby a rozdeľovania nebudú iba akceptovať rôznorodosť, ale zároveň budú zdôrazňovať potrebu vynachádzať a rešpektovať rozličné riešenia problémov.

Dobrá ekonomika bude schopná rozoznať, že ľudia sú bytosti, ktoré sa vedia tešiť z toho, čo dokážu iní, keď oni sami na to nemajú čas, ktoré nebudú strácať všetku nádej pri problémových zakopnutiach, ale naopak, využijú všetky možnosti racionálnej rozličnosti.

Hodnota rozličnosti, rovnako ako solidarita, je nekontroverzná. Len nezičlivci budú tvrdiť, že všetky veci sú rovnaké a že pre ekonomiku je najlepšie, keď je homogénna a kráča po najužších chodníkoch. My oceňujeme rozličnosť, nie homogénnosť. Rozličnosť je druhá hodnota pa-reconu.

Rovnosť

Tretia hodnota má v ekonomike zabezpečiť napredovanie pri distribúcii produkcie. Kapitalizmus vysoko oceňuje majetok a moc. Vraví sa, že tí, čo vlastnia výrobné prostriedky, si vďaka vlastníctvu zabezpečujú zisk virtuálne. Rovnako sa vraví, že tí, ktorých moc sa zakladá na monopole vedomostí a zručností, tí, ktorí majú lepšie nástroje a lepšiu organizáciu práce, ktorí sa narodili s talentom alebo sa vedia presadiť brutálnou silou, dosiahnu všetko, čo si zaumienia.

Na rozdiel od toho je participatívna ekonomika ekonomikou rovnosti, ktorej výrobné inštitúcie, inštitúcie spotreby a rozdeľovania nielenže nezrušia rovnosť, ale ju aj náležite umocnia. Čo je vlastne rovnosť?

Ľudia hľadajú rovnosť, odmietajú nerovnosť v majetkovom vlastníctve. Nikomu by nemalo byť jedno, že určitá osoba zarobí sto, tisíc alebo dokonca milión či desaťmiliónkrát viac ako iná osoba, ktorá pracuje ťažšie a dlhšie. Narodiť sa, zdediť majetok a vďaka tomuto vlastníctvu nič nerobiť, len využívať okolnosti a vplyv, určite neznamená rovnosť.

Takisto odmietame získanie moci pomocou peňazí. Je len logické, že **Al Capone, Genghis Khan, Harvard Business School** patria k takým pojmom, podľa príkladu ktorých môže každý aktér rozvinúť množstvo ekonomických aktivít, kde sa mu len zachce. Lež táto norma nezodpovedá odvedenej práci, hoci, žiaľ, realita je zatiaľ taká. Každý civilizovaný človek to však odmieta.

Ako je to teda s oceňovaním práce? Môžu ľudia dostať zo spoločenského produktu rovnakú hodnotu, ako vyrobili svojou prácou? Napokon, z akého dôvodu sa usudzuje, že máme dostať menej, ako sme do spoločného prispeli, alebo že máme dostať viac, ako bol náš osobný prínos? Istotne by sme mali dostať také množstvo, aké zodpovedá našej produkcii? Čo myslíte?

Povedzme, že Bill a Jill vykonávajú tú istú prácu v rovnakom pracovnom čase a s tou istou intenzitou. Ak má Jill lepšie nástroje, vyprodukuje viac a bude mať lepšiu mzdu ako Bill, ktorý na horších nástrojoch musel pracovať oveľa tvrdsie.

Zavše sa stane, že niekto vyprodukuje viac a dostane aj väčšiu odmenu ako ten, čo za tých istých podmienok vyprodukoval menej – hoci má s tým prvým rovnaké sociálne túžby. A opätovne – aj keď menej produktívna osoba pracuje rovnako tvrdo (rovnaký čas, rovnaké pracovné podmienky) – zarobí menej. Ale to bude skôr výnimka ako pravidlo.

Použijme rovnakú logiku na iný prípad: Prečo osoba, ktorá mala šťastie v prírodnej lotérii a zdedila neobyčajne pozitívne gény, napríklad hudobný talent, neobyčajné reflexy, koncepčné myslenie, by mala byť lepšie odmeňovaná ako tá, čo nemala také šťastie?

Narodíte sa so zázračnými atribútmi. Nemusíte robiť nič, aby ste ich získali. Prečo za vrchol vášho dedičného šťastia dostávate vyšší príjem? Je to spravodlivé? Nijaká zásluhovosť, len šťastie? Ani vec morálky! Len šťastie!

Vo svetle implicitnej logiky týchto príkladov sa zdá, že ide o to isté – odmeňovanie by však malo byť výsledkom úsilia a obety v procese tvorby sociálnych túžob.

Za dlhší pracovný čas by som mal dostať vyššiu odmenu. Ak pracujem tvrdsie, patrí mi takisto vyššia odmena. Pracujem v horších podmienkach, čakám lepšie ohodnotenie. Nemal by som však dostať lepšiu odmenu za lepšie nástroje alebo za výrobok, ktorý má momentálne vyššiu cenu, ani za talent, keď som na jeho rozvinutie nevynaložil ani najmenšiu námahu.

Na rozdiel od prvých dvoch hodnôt – solidarity a rozličnosti – tretia hodnota odmeňuje len úsilie a obetu vo vzťahu k sociálnym hodnotám práce a je svojím spôsobom kontroverzná.

Niektorí kritici kapitalizmu si myslia, že ľudí treba odmeňovať za všetko bez ohľadu na ich vynaložené úsilie a prácu. Tak vznikajú úvahy o tom, že dobrý športovec môže zarábať nekresťanské peniaze, vynikajúci lekár si zaslúži oveľa vyššie odmeny ako ťažko pracujúci farmár, kuchár, čašník atď. Participatívna ekonomika normu jednoducho odmieta.

Rovnosť v parecone si vyžaduje možnosť porovnať intenzitu a trvanie práce. Osoba, ktorá má pekné, príjemné, pohodlné a vysoko produktívne zamestnanie, by mala zarábať menej ako tá, čo musí vykonávať nepriťažlivú, unavujúcu a málo produktívnu prácu, no pritom spoločensky potrebnú a nevyhnutnú – je to totiž obeta a vytrvalosť. Parecon odmeňuje, ako som sa už zmienil, úsilie a obetu, neodmeňuje však majetok, moc,

objem výroby. Vykonávate síce spoločensky prospešnú prácu primeranú produktivite vašich nástrojov a podmienok, nie ste však odmeňovaní na základe normy, ale v závislosti od vášho úsilia a obety.

Jestvujú ďalšie dva antikapitalistické názory týkajúce sa odmeňovania. Obidva spája pohľad na kontraproduktívne extrém.

Prvý hovorí, že práca sama osebe je niečo negatívne. Tento prístup sa zamýšľa nad tým, prečo sa mnohí z nás, mysliac na lepšiu a spravodlivejšiu ekonomiku, boja organizácie a delby práce. Prečo to neeliminovať?

Tento názor správne zdôrazňuje, že naše úsilie inovovať musí zároveň eliminovať odíózne črty práce a výrazne posilňovať pozitívne. V pohybe od horšieho k lepšiemu však nemožno eliminovať prácu ako celok. Bol by to nezmysel!

Po prvé, nikto z nás nechce prácu bez výsledkov, ale ani upracovanie sa k smrti. V dobrej ekonomike ľudia odmietnu nadmerné pracovné zaťaženie, pri ktorom by mali trpieť. V parecone sa naše úsilie a obeta rozvinú len po hranicu, po ktorú náš príjem vyvažuje vynaloženú námahu. V tomto bode uprednostňujeme oddych, a nie viac práce.

Po druhé, slávny geograf a anarchista **Peter Kropotkin** to výstižne vyjadril týmito slovami: „*Prepracovanosť nie je vlastná ľudskej náture – práca však áno. Prepracovanosť jedných slúži luxusu hrstky druhých – práca by však mala zabezpečovať dobrý život pre všetkých. Práca je fyziologická nevyhnutnosť, nevyhnutnosť, pomocou ktorej sa treba zbaviť nahromadennej ľudskej energie a utužiť si zdravie.*“

Ináč povedané, podstata práce nespočíva len v produkcii ako takej, ale aj v procese nášho rozvoja a v našom konaní. Potrebujeme eliminovať nezáživnú a jednotvárnú prácu, no zároveň aj eliminovať jej nespravodlivé odmeňovanie. Neznamená to však, že chceme eliminovať prácu ako celok. Práca žije a bude žiť, našou úlohou je zistiť, ako ju čo najviac diferencovať.

Druhý antikapitalistický názor (komunistický) hlása, že iba kritériá odmeňovania by mali byť ľudskou potrebou. „*Každému podľa schopností, každému podľa potrieb,*“ tak znie ich definícia do budúcnosti.

Tento názor poukazuje na to, že ľudia si zaslúžia rešpekt a podporu vo virtuálnom svete ich samotnej existencie. Ak osoba nemôže pracovať, určite ju nenecháme hladovať ani jej neodoprieme príjem. Zabezpečíme jej potreby na úrovni spoločenského priemeru. Postaráme sa aj o zdravotnú starostlivosť, a to bez ohľadu na vykonávanú prácu.

Problém s odmeňovaním podľa potrieb nevzniká len vtedy, keď riešime situáciu ľudí, ktorí nie sú z fyzickej alebo mentálnej stránky schopní pracovať, ale predovšetkým za situácie, keď sa usilujeme uplatniť normu

smerom k ľuďom, ktorí nemajú nijaké zdravotné potreby súvisiace s ich prácou.

Vezmime si príklad – nepracujem a môžem pritom využívať výhody sociálneho poistenia? Nepracujem – a môžem konzumovať podľa potreby, bez nejakých limitov? Môže nastať aj taká situácia, že ľuďom sa nebude chcieť pracovať, a pritom každý bude očakávať, že môže spotrebovať viac ako predtým.

Tí, čo obhajujú odmeňovanie podľa potrieb a ľudskú prácu na základe kapacít človeka, tvrdia, že každý aktér nesie adekvátny podiel zodpovednosti za spotrebu celého sociálneho balíka a zároveň primeranou čiastkou svojej práce prispieva k produkcii.

Lenže ako spoznám, čo je adekvátna spotreba a produkcia? A vôbec, ako ekonómia determinuje primeranosť? V praxi norma – pracovať podľa schopností a konzumovať podľa potrieb – posúva prácu a spotrebu do roviny sociálneho priemeru. Predpokladá to, že ľudia môžu ísť pod alebo nad úroveň sociálneho priemeru len na základe normy stanovenej príkazom alebo zákonom.

A čo je v tomto prípade príkaz? Niečo viac ako to, čo bežne označujeme za sociálny priemer? Ako poznáme relatívne hodnoty? Ako poznáme relatívne hodnoty produkcie, keď nedisponujeme mierou hodnoty práce uplatnenej vo výrobe? Ako zistíme, že deľba práce je zmysluplná? Ako vieme, kam investovať, aby sme zlepšili pracovné podmienky? Na základe akých ukazovateľov má ekonómia rozhodnúť, aké množstvo toho či onoho tovaru produkovať?

Ak niekto verí, že odmeňovanie podľa potrieb a práca podľa schopností stoja morálne vyššie ako odmeňovanie za úsilie a obeť, alebo tieto dve otázky zostávajú pre mnohých otvorené, treba zdôrazniť jednu podstatnú vec – odmeňovanie podľa potrieb je nepraktické a nerealizovateľné, a to aj napriek tomu, že existujú externé miery potrieb a schopností, cesty ohodnotenia rozličných typov práce, spôsoby, ako ukázať ľuďom, čo je pre spoločnosť nevyhnutné, a napokon aj očakávania, že všetci chceme tak konať. Všetko toto je však precízne zakomponované do odmeňovania na základe úsilia a obety – a možno ho aj v praxi uskutočniť.

Taká je tretia hodnota pareconu, svojím spôsobom kontroverzná aj medzi antikapitalistickými teóriami. Chceme dobrú ekonomiku odmeňujúcu úsilie a obeť; v prípade, že ľudia nemôžu pracovať, zabezpečíme im príjem a zdravotnú starostlivosť podľa potrieb.

Samospráva

Štvrtá a finálna hodnota, na ktorej by mali stáť piliere ekonomiky, súvisí s rozhodovacími procesmi.

V kapitalizme majú rozhodujúce slovo vlastníci. Rovnako aj manažéri, právnici, inžinieri, finanční úradníci, lekári atď. Každý z nich má monopol na mocenskú prácu, denne robia rozhodnutia, ktoré zásadne ovplyvňujú život vôkol nás. Na druhej strane ľudia, čo vykonávajú rutinnú prácu, sa zriedkakedy dozvedia, aké rozhodnutia mocní uskutočnili, tobôž, že by ich mohli dakedy ovplyvniť.

Participatívna ekonomika je v ostrom protiklade s touto praxou; vyznačuje sa výsostne demokratickými princípmi, ľudia si môžu kontrolovať a určovať svoje vlastné životy v súčinnosti s ostatnými. Každá osoba má primeraný dosah na spoločenské dianie bez toho, aby pritom ohrozovala práva iných na rovnakú úroveň vplyvu. Ľudia uskutočňujú rozhodnutia do takej miery, v akej sa ich týkajú. To je samospráva!

Len taká predstava: robotník si chce umiestniť fotografiu svojej dcéry na nejaké miesto na svojom pracovisku. Kto by mal o tom rozhodnúť? Mal by to byť vlastník alebo manažér? A či všetci pracovníci? Sú to nezmyselné otázky! Pracovník si o tom rozhodne sám. V tomto prípade sa z neho stane diktátor. Niekedy má zmysel robiť aj jednostranné rozhodnutia.

Teraz si predstavme, že ten istý pracovník si chce dať na pracovný stôl rádio, ktoré hlučne vyhráva. Kto má v tomto prípade rozhodnúť? Intuitívne vieme, že by to mal byť ten, kto rádio počuje, čiže pracovník, ktorého tento zvuk obťažuje, resp. ten, koho zvuk rádia poteší. Pracovník už nie je diktátor a nie sú ním ani ostatní.

Práve v tomto bode sme implicitne dospeli k poučnému záveru. V tejto súvislosti nie je ťažké pochopiť, že nie je žiadatelé, aby pri všetkých rozhodnutiach mala konečné slovo majorita. Rovnako nie vždy chceme uplatniť pravidlo – jedna osoba, jeden hlas – s nižším či vyšším percentom, ako rozhodla majorita. Nie vždy si želáme, aby jedna osoba rozhodovala autoritatívne, čiže diktátorsky. Nie vždy chceme konsenzus alebo iný zjednodušený prístup k diskutovaným otázkam, návrhom či formám hlasovania. Všetky metódy, ktoré vedú k dobrým rozhodnutiam, majú v určitých prípadoch zmysel, no na druhej strane v iných prípadoch môžu byť nekorektné a neférové. Rozličné rozhodnutia si vyžadujú rozličné prístupy.

Pri výbere spomedzi veľkého množstva prostriedkov na uskutočnenie rozhodnutí, riešenie diskusných otázok, nastoľovanie programovej agen-

dy a poskytovanie zásadných informácií sa spoliehame na to, že každá osoba bude ovplyvňovať riadiace procesy v tej miere, v akej zasahujú do jej života. V tom spočíva štvrtá hodnota pareconu – samospráva.

Inštitúcie pareconu

Keď sa ľudia pýtajú, o čo nám ide, zodpovedne odpovieme, že chceme solidaritu, rozličnosť, rovnosť a samosprávu, nie je to však celá a vyčerpávajúca odpoveď. Ak obhajujeme inštitúty, ktoré vedú k inému systému hodnôt a k zmene takých procesov ako trh, organizácia korporácií, súkromné vlastníctvo, musíme zároveň vedieť, čo tým chceme dosiahnuť. Predovšetkým je nevyhnutné obhajovať pravé hodnoty a spolu s tým aj sústavu inštitúcií, ktoré budú realizovať tieto hodnoty bez akýchkoľvek ekonomických kompromisov.

Zamestnanecké a spotrebiteľské rady

Zamestnanci a spotrebiteľia potrebujú miesto, kde by vyjadrili svoje túžby, želania a predstavy. Z historického pohľadu, keď sa výrobcovia a spotrebiteľia pokúsili získať kontrolu nad vlastnými životmi, zakaždým to bola cesta kreovania zamestnaneckých a spotrebiteľských rád ako prostriedkov na dosiahnutie tohto cieľa.

V parecone pôsobia zamestnanecké a spotrebiteľské rady na podobnom základe, ako to poznáme z histórie, navyše sa tu objavujú aj ďalšie prvky samosprávy. Rady v parecone realizujú rozhodovacie procesy prostredníctvom rozdelenia vzájomnej komunikácie tak, aby slovo každého člena malo takú váhu, akou sa každé rozhodnutie dotkne jeho osoby.

Pri rozhodovaní rád platí pravidlo majority, trojštvrťinová, dvojtretinová väčšina, alebo aj iné možnosti. Rozličné procedúry možno použiť na rozličné rozhodnutia – do tohto procesu sa niekedy zapoja viac či menej účastníkov, informačné návrhy, diskusie a voľby môžu mať rozličné varianty.

Vezmime si, povedzme, vydavateľský dom, ktorého pracovné tímy sa zameriavajú na rôznorodé funkcie, napríklad na reklamu, knižnú produkciu, editovanie atď. Každý tím robí bežné denné rozhodnutia v kontexte so širšou vydavateľskou politikou, ktorú určuje zamestnanecká rada. Do rozhodnutia vydať knihu možno zainteresovať všetky tímy, ktoré prichádzajú s touto prácou do styku. Pri schvaľovaní návrhu bude cel-